

Lennart Albanus, 27 september 2001

- Jag läste om Tjernobyli i tidningen. Så när jag kom till jobbet gick jag till chefen, vår tf GD, och sade att något borde göras från vår sida. Han pekade på mig med fingret och sa: Du tar hand om det här. Så det var bara att sätta igång. Någon egentlig beredskapsplan hade vi inte. Med hjälp av vår krigsorganisation byggde vi snabbt upp en arbetsgrupp och fick en lokal med telefoner.

Det berättar professor Lennart Albanus, som ledde Livsmedelsverkets arbete med information, bedömningar, regler och rekommendationer under Tjernobylihavariets år 1986. Lennart Albanus låter sig villigt intervjuas om den besvärliga tiden, men ursäktar sig flera gånger för att han glömt många detaljer - det var i alla fall femton år sedan, och nu är han pensionär och ägnar sig åt att läsa alla de böcker han inte hann med under de aktiva åren.

- På den tiden var det konferenstelefon man använde för kommunikation, säger Lennart Albanus. - På det sättet höll vi kontakt med veterinärerna runtom i landet, och informerade dem om vad vi kommit fram till, dag för dag, vid alla de mätningar på olika livsmedel som vi gjorde. Någon vidare bra beredskapsorganisation hade vi inte, den kom ju fram som ett resultat av Tjernobyli.

- Jag har en känsla av att strålskyddarna blev väldigt förvånade av vad som hände. De blev överraskade av spridningseffekterna, t ex av hur "molnet" avvattades av regn, och de stora variationerna i nedfall från plats till plats. Ännu idag är det mycket vi inte vet om hur cesium beter sig i naturen, hur det tas upp av vissa organismer men inte av andra, hur det binds av vissa jordar men inte av andra. Då visste vi mycket mindre.

Vi ägnar det mesta av tiden åt att resonera kring Livsmedelsverkets filosofi - hur man tänkte när man satte gränsvärden, hur man utformade informationen till andra myndigheter och till allmänheten. En av verkets viktigaste uppgifter var att mäta aktiviteten i olika livsmedel, och efterfrågan på mätningar blev enorm särskilt i de delar av landet som fått mest nedfall. Livsmedelsverkets lierade sig med Lantbruksuniversitetet, SLU, i Uppsala för att kunna göra mätningar som både var noggranna (det handlade ju om mycket små värden) och jämförbara med varandra.

- Strålskyddarna (dvs SSI) gav oss värden för hur mycket man ansåg att en individ totalt skulle få utsättas för. Vi (Livsmedelsverket) hade kunskapen om konsumtionsmönstren i befolkningen och kunde då räkna ut vad varje livsmedel skulle få bidra med, säger Lennart Albanus. - Och vår grundläggande inställning var den här: Ute i handeln, i mataffären, skall människor inte behöva välja. Vi som myndighet skall se till att de utan att behöva oro sig skall kunna äta allt som finns att köpa.

- Sedan komplicerades det hela av att allmänheten (och även andra) väntade sig att vi skulle ge anvisningar och råd även för sådant som inte handlades över disk - svamp och bär och vilt och uppmetad fisk.

- Ett typiskt exempel, som fastnat i minnet: Någon gång på tidiga sommaren var det dags för jakt på morkullor. Det blev en stor affär för oss. Det råkade vara det vilt som

först var aktuellt efter nedfallet, och vi avkrävdes besked. Ingen hade förstås tänkt på att sätta några gränsvärden för morkullor.

- Men vi fick lov att göra några mätningar, och det visade sig att morkullorna fått i sig en del cesium. Så vi gick ut och stoppade all försäljning av morkullor - över disk, och t ex till restauranger. Vad jägaren åt själv kunde vi ju inte lägga oss i. Men morkullor är inte livsviktiga, och därför valde vi att nypa till. Fast det blev många protester, berättar Lennart Albanus.

Större betydelse för folkhälsan hade förstås mjölken. Mjolk är både ett viktigt livsmedel och en viktig råvara, och är dessutom känslomässigt betydelsefullt - det är ju barnens föda. Becquerelexercisen kring mjölken var kanske den mest uppmärksammade av alla på Tjernobylnedfallets tid.

- Vi kom aldrig i våra mätningar ens i närheten av några gränsvärden för mjolk, säger Lennart Albanus. - Mejerierna gjorde egna mätningar, och på många håll kunde man då se att det faktiskt fanns lite aktivitet i mjölken, fast långt under vad som kunde vara olämpligt.

- Ändå blev många människor oroliga, och drog iväg med bil för att köpa mjolk i områden där mejerierna rapporterade ännu lägre värden. Internt på verket talade vi om att de utsatte sig för mycket större risker genom att ge sig ut på vägarna.

- Men jag tycker man kan förstå reaktionen. Säg, att du har två tallrikar med mat framför dig. Och så säger jag, att den ena innehåller lite skit, men så lite att det inte märks och inte har någon som helst betydelse. På den andra tallriken är maten helt ren. Vilken äter du från?

- Grundtanken var, säger Lennart Albanus, att vi - Livsmedelsverket - inte skulle överlämna till allmänheten att avgöra vad som var lämpligt eller olämpligt. Vi skulle ta ansvar för att allt som fanns till försäljning skulle vara helt OK att äta, oavsett vilka vanor man hade. Mot den bakgrunden gjorde vi t ex mätningar på hushållskorgar med olika sammansättning - frågan är om det egentligen rymdes i vårt uppdrag. men så gjorde vi.

- Vi publicerade långa listor på mätningar på olika produkter från olika platser. Avsikten var att lugna allmänheten genom att ge ut all den informationen. Vi höll egna presskonferenser på Livsmedelsverket i Uppsala, men vi sände också ner en representant till SSIs presskonferenser i Haga Tingshus, som kunde berätta om våra mätningar och våra beslut.

Lennart Albanus är veterinär i botten, och professor i toxikologi. Jag frågar honom varför man agerat på ett helt annat sätt när det gäller aktivitet än man gjort när det gäller kemiska gifter - kvicksilver i fisk, dioxin mm. Han är inte med på att det är så stor skillnad, utom den uppenbara, att man räknar linjärt ända till origo när det gäller strålning.

- För kemiska gifter - t ex kvicksilver i insjöfisk - gav vi kostrekommendationer, t ex att man inte skall äta sådan fisk mer än så och så ofta, att barn och gravida kvinnor skall undvika den, osv. På liknande sätt gjorde vi efter Tjernobyln, nämligen till de grupper i befolkningen som får en stor del av sin föda genom jakt eller fiske. Samerna är en sådan grupp, men det finns många andra som äter mycket vilt, som fiskar själva och odlar sina egna grönsaker.

ICRP-projektet - Intervjuer

- De fick just kostrekommendationer, som skulle se till att de höll sig under de värden som vi fått från SSI, säger Lennart Albanus. Men för resten av befolkningen hade vi den andra filosofin - de skulle kunna leva precis som vanligt, vi skulle se till att allt var OK även utan några kostrekommendationer.

Lennart Albanus tycker att samarbetet med SSI gick bra, och han kan inte erinra sig några som helst signaler i någon riktning från politiskt håll. Däremot var det mycket kontakter med andra slag av intressenter - skogsbolag, bönder och deras organisationer, mejerier, fodertillverkare etc.

- Det var ju inte många journalister som kunde något om radioaktivitet, säger han. - Det kunde vara rätt jobbigt - jag minns, att jag efter en intervju blev tillfrågad: Kan du berätta vad det här med radiak egentligen är...

- Vi ett tillfälle frågade jag en uppenbarligen mycket fåkunnig reporter hur mycket han visste, så jag kunde avgöra på vilken nivå jag skulle börja förklara. Då sade han åt mig att jag inte hade någon rättighet att fråga honom om sådant.

- Vi försökte förstås ändå ta frågorna på allvar. Man skall ha stor respekt för människors oro.

HANS REHNVALL